

Eestimaa-Liivimaa-Lätimaa: kujunemine ja piirid

Taavi Pae

Kõik, kes tegelevad vanema Eesti kultuurilooga, puutuvad kokku mõistetega Eestimaa ja Liivimaa. Kohanimedena on mõlemad segadusttekitavad, sest eri aegadel on need tähistanud erinevaid geograafilisi piirkondi. Kuigi lõuna- ja põhjaeestlased eristusid ka muinasajal, siis tänast Eesti ala sajanditeks kaheks jaotanud ida-lääne suunaline piir kujunes välja just ristiusustamise järgselt. Põhja-Eestis alustasid taanlased ristimist kujunevast Tallinnast ning lõuna poolt saabusid sakslased ristiusuga läbi vastrajatud Riia. Mõlemalt poolt jõuti ristimisega Kesk-Eestit läbivate soodealani, mida mööda hakkas kulgema piir. Eesti ala ajalugu jaguneb seetõttu suuresti Eestimaa kubermangu ajalooks ning Liivimaa kubermangu põhjaosa ajalooks. Viimati mainitud kubermang hõlmas ajalooliselt ka Põhja-Lätit, nii oli kubermang talurahvastiku osas kakskeelne, kuid valitsejate osas valdasid sakslased.

Eesti ajalookirjanduses on veel kasutusel mõiste Vana-Liivimaa. Sellega märgitakse reeglina kõiki keskajal sakslaste valdusse läinud alasid praeguses Eestis ja Lätis (sh Eestimaa ja Kuramaa kubermangu), kuid sõltuvalt ajalooperioodist võib Vana-Liivimaaga tähistatav piirkond ka varieeruda. Kasutatud on ka Poola-Liivimaa mõistet, mille all mõeldakse tänast Latgale piirkonda.

Eesti jagunemine kahe kubermangu vahel kestis kuni 1917. aastani, mil eestikeelsed Liivimaa maakonnad ühendati Eestimaa kubermanguga. Sellest ajast alates võime rääkida olukorrast, kus peaaegu kogu eestlaste eluala oli ühendatud ühte haldusterritooriumi. Suuresti samades piirides kuulutati 1918. aastal välja ka Eesti Vabariik. Pärast Eesti taasiseseisvumist tekkis aga probleem vastsündinud riigi nimega. Saksakeelne nimevariant *Estland*, mis ajalooliselt oli tähistanud vaid Põhja-Eestit, muutus ühtäkki ka riigi nimeks. 1920. aastatel arutati aktiivselt võimaluse üle, et uut riiki võiks võõrkeelteski kutsuda Eestiks, vältides niiviisi segiajamist ajaloolise kubermanguga. Praeguseks on Eesti ja Eestimaa muutunud aga sünonüümideks, vaid ajalugu puudutavates teemades peab nimekujuga olema ettevaatlik.

Kuigi kubermangupiir kadus juba üle 100 aasta tagasi, leidub meie maastikus endiselt märke, mille juured viivad tagasi kahe kubermangu jaotuseni. Nii ei kohta me näiteks Liivimaa kihelkonnakirikute aedades hauatähiseid, sest Liivimaal täideti 18. sajandi lõpus kehtima hakanud kirikuaedadesse matmise keeldu täie rangusega. Eestimaa kubermangu kirikuaedades leiame aga enamasti rohkelt hauatähiseid. Kiriku tornis paiknev sümboolika erineb samuti kubermanguti. Kui Liivimaa kirikute torni tipus on valdavalt kukk, siis Eestimaa kubermangus on tüüpilisena rist. Kirikutorni sümboolika erinevus tuleb eriti selgesti välja vaadeldes Läänemere-äärseid suurlinnu Tallinna ja Riia. Liivimaa pealinnas troonib

kukk kõigi keskaegsete kirikute tornis ja on kujunenud linna mitteametlikuks sümboliks, millest räägitakse palju legende. Tallinna vanalinna keskaegsete kirikute tornides kohtame me enamasti agaristi. Liivimaal paikneb enam ka õigeusu kirikuid. 1840. aastatel toimus usuvahetusliikumine, kus nii eestlased kui ka lätlased vahetasid usku põhjusel, et väidetavalt kaasneb usuvahetusega maa saamine. Nii kujunes Liivimaale tihe õigeusu kirikute võrgustik, mis Eestimaa kubermangus puudub. Ka veisetõugude arengulugu läks eri kubermangudes erinevalt ja nii on ajalooliselt olnud Lõuna-Eesti veisetõu põhivärvus ikka punakaspruun ja Põhja-Eestis must-valge.

Lisaks ajaloolisele haldusjaotusele erinevad veel Lõuna- ja Põhja-Eesti geoloogiliselt – põhjapoolsetel aladel on aluspõhjakiivimiks lubjakivid ja lõuna pool liivakivid. See juhuslik kokkulangevus kubermangupiiriga eristab aga Eestimaad ja Liivimaad veelgi rohkem, nii saame näiteks keskaegse arhitektuuri osas rääkida telliskivigootikast, mis algab Kesk-Eestist ja kulgeb Põhja-Saksamaale. Eestimaa kubermangus on aga valdavaks ehitusmaterjaliks olnud lubjakivi ja see määrab suuresti ka maastikuilme. Niisiis on meie maastikud täis märke, mis tulenevad nii loodusoludest kui ka ajaloolisest haldusjaotusest – neid tuleb vaid märgata.